

Michal Sládeček

*OD ČEGA SE SASTOJI "ČVRSTA STENA" PRAVILA?
MEKDAUEL O KRIPKE-RAJTOVOM TUMAČENJU VITGENŠTAJNA**

APSTRAKT: U tekstu se razmatra Mekdauelovo (John McDowell) stanovište o pojedinim problemima Vitgenštajnovog (Ludwig Wittgenstein) filozofije, pre svega kroz njegovu kritiku Kripkeove (Saul Kripke) i Rajtove (Crispin Wright) interpretacije Vitgenštajnovog shvatanja pravila. Ovim su autorima zajednička pojedina stanovišta koja se odnose na mogućnost zahvatanja pravila, pri čemu bi se rešenje razlikovalo kako od objašnjenja putem interpretacije, tako i od platonizma pravila. Prema Mekdauelu, u Kripkeovom i Rajtovom tumačenju podudarnost pojedinaca u ponašanju, odnosno u upotrebi jezičkih oblika, prethodi jezičkim normama i značenju. Na taj način se normativnost jezičkih pravila eliminiše, odnosno ono se nadomešta deskripcijom aktuelne javne upotrebe jezika, što u suštini ne odgovara izvornoj Vitgenštajnovoj intenciji. U kontrastu sa ovim, Mekdauel govori o Vitgenštajnovom naglašavanju autonomije pravila, kao i o implicitnoj normativnoj zasnovanosti životnih formi. U poslednjem delu teksta razmatra se opravdanost Mekdauelove kritike ovih dveju interpretacija. Naglašava se da je i pored toga što pojedine primedbe koje se odnose na značaj prakse i interpretacije nisu dovoljno utemeljene u tekstovima Kripke i Rajta, ipak reč o značajnoj kritici, koja je znatno doprinela razumevanju Vitgenštajnovog stanovišta u pogledu pravila i njihovog praktičkog zasnivanja.

KLJUČNE REČI: dispozicije, interpretacija, Kripke, Mekdauel, normativnost, pravila, Vitgenštajn, Rajt.

Na početku, neophodno je napomenuti da cilj ovog teksta nije ispitivanje celokupnog Mekdauelovog stanovišta o Vitgenštajnu, još manje obuhvatna kritika Mekdauelove filozofske pozicije. Ipak, pretpostavljam da se iz teksta mogu razabrati osnovne postavke interpretacije Vitgenštajna, kao i određeni bitni filozofski stavovi samog Mekdauela. Ovde je reč o kritici Kripkeove i Rajtove interpretacije Vitgenštajna koje, prema Mekdauelu, dele zajedničku nit mišljenja, kao i zajedničke nedostatke. Ova kritika ima u vidu pre svega dve knjige: Kripkeovu *Wittgenstein on Rules and Private Language*, kao i Rajtovu *Wittgenstein on the Founda-*

* Tekst je raden u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije pod brojem 179049.

tions of Mathematics. Reč je o knjigama koje karakteriše ne samo vremenska koincidencija u objavljivanju, nego i činjenica da se sadržajno podudaraju u pojedinim postavkama.¹ Uz to, reč je o delima koja su inicirala niz kritika i debata o osnovnim namerama i pravom smislu filozofije kasnog Vitgenštajna, odnosno o delima koja su skrenula pažnju na nove teme, koje su bile previdane u prethodnim interpretacijama ove filozofije.

Koristeći poznatu Vitgenštajnovu kritiku zahvatanja značenja kao interpretacije, Mekdauel govori o “glavnoj postavci” (master thesis) koja je bila odlučujuća po razvoj moderne epistemologije i prema kojoj su u razumu prisutna mentalna stanja, objekti ili procesi (apriorne forme razuma, intuicije, sheme, mentalne slike, impresije, sense-data – filozofi se razlikuju prema tome kako određuju njihovu prirodu i poreklo) koje je neophodno *interpretirati* na određeni način da bi stekle smisao, odnosno da bi bile povezane sa objektivnom spoljašnjim realnošću. “Glavna postavka” stoji u vezi sa kartezijanskom predstavom o unutarnjem prostoru misli, koji je nezavisan u odnosu na spoljašnji svet i Kripke, zajedno sa Rajtom, ne uviđaju značaj ove, prema Mekdauelu, centralne tačke Vitgenštajnovе filozofije, iz čega je i proistekao neuspeh njihove kritike.

Poznavalac Mekdauelove filozofije primetiće da je jedna od osnovnih pretenzija ovog autora (pre svega u svojem najuticajnijem i najviše komentarisanim delu *Mind and World*) prevazilaženje dualizama, kao što su dualizam spoljašnje prirode i unutrašnjih mentalnih stanja, konceptualne sheme i sadržaja itd. Pokušaj ovog prevazilaženja proteže se i na ispitivanje pravila, pri čemu se pretpostavlja da su i sama pravila “prirodna” i “autonomna” bez toga da čine zasebno platonističko carstvo važenja. U razmatranju pravila – u kojima su od ključne važnosti jezička pravila, zajedno sa ispitivanjem značenja i upotrebe jezika – u filozofiji je postavljena dilema između *regressusa u interpretaciji* i *silovitog (rampant) platonizma*, u smislu lažne dileme između razumevanja kao intepretacije i razumevanja u vidu zahvatanja superrigidnih pravila. U prvom slučaju *regressusa* pravilo ispravno primenjujemo tako što aktiviramo mentalnu operaciju tumačenja, pri čemu nam interpretacija daje adekvatno razumevanje na koji način pravilo treba upotrebiti. Vitgenštajn ukazuje na nesavladivu teškoću utvrđivanja koja bi interpretacija bila ispravna: da bismo to utvrdili, neophodno je da ovu intepretaciju nanovo tumačimo i tako *ad infinitum*. S druge strane, pozicija silovitog platonizma podrazumeva da se uzorak nastavlja sam od sebe, odnosno da je ispravnost sleđenja pravila moguća

1 Mada je Kripkeova knjiga u celini publikovana dve godine nakon Rajtove, sam Rajt je pri pisanju svog dela bio upoznat sa ranijim varijantama Kripkeovog poimanja pravila i privatnog jezika. O tome vidi Wright 2001: 81. Neophodno je napomenuti da je Rajt u nizu članaka, koji su kasnije objavljeni u knjizi pod naslovom *Rails to Infinity*, dalje razvijao svoju interpretaciju Vitgenštajna, često i u kritičkom osvrtu na Kripkea. O Rajtovoj interpretaciji upor. takođe i Sládeček (2011).

kada se pravila primenjuju poput mehanizma ili algoritma. Objektivitet naših praksi sastoji se u sleđenju pravila, koja determinišu same sebe, svaku svoju ispravnu ili neispravnu upotrebu.²

Prema Mekdauelu, Vitgenštajnovno rešenje se tiče zajedničkih praksi kao okvira u kojem se pravila mogu realizovati i u okviru kojih je legitimno govoriti o značenju značenja bez regresa i platonizma pravila. Naizgled, reč je o interpretaciji Vitgenštajna koja se oslanja na Kripkeovu i Rajtovu, pošto se u njihovom tumačenju odbacuje mogućnost privatno ili individualno konstituisanih pravila, odnosno mogućnost privatnog jezika kao upotrebe ne-javnog, indiosinkratičnog jezika. Mekdauel, međutim, insistira na tome da to nije slučaj.

Prema interpretaciji ranog Rajta, Vitgenštajn smatra da se bit sleđenja pravila sastoji u ideji da razumevanje izraza predstavlja “zahvatanje obrasca primene”, pri čemu se postupa u skladu sa obrascem u dosad nerazmotrenim slučajevima,³ odnosno u takvim slučajevima sa kojima se nismo bili prethodno upoznali, ali koji se mogu tretirati prema prihvaćenom obrascu primene. No kako Vitgenštajn primećuje, kada pokušamo da objasnimo ovaj obrazac svako objašnjenje se pokazuje kao nedovoljno: posedujemo samo ograničeni broj primera značenja koje, da bismo ih mogli primeniti na nove i nepoznate slučajeve, moramo da protumačimo. Ključni problem jeste u tome što pojedine uzorke (recimo, strelicu koja pokazuje smer u kojem treba skrenemo) možemo da protumačimo na više načina (da skrenemo sa puta i stanemo, da skrenemo u suprotnom smeru, da strelica pokazuje dozvoljeni, a ne obavezan pravac itd.). Primena jezičkih obrazaca više je nalik nagađanju ili “skoku” no izvesnom sleđenju predeterminisanih formula. Zaključak ovih razmatranja pravila bi se mogao sažeti na sledeći način: ne postoji rigidno, unapred determinisano određenje onoga što bi se moglo nazvati ispravna primena.⁴ Objašnjenje uzorka postupanja nikad ne može biti iscrpljeno. Prema Rajtovom tumačenju, Vitgenštajn smatra da nema ničeg što bi služilo kao garant da do pogrešnog razumevanja neće doći. Nama su dostupni jedino isečci uzorka, koji nas mogu voditi u različitim pravcima kada pokušavamo da postupamo prema njima. U pojedinim slučajevima prisiljeni smo da nagađamo na koji bi način niz brojeva u jednom aritmetičkom računu trebao da se nastavlja ili kako bi trebalo da primenjemo dati izraz u budućnosti da bi on imao određeno značenje.

Ovakvo stanovište se, očito, suprotstavlja zdravorazumskom stavu prema kojem je u samom značenju ugrađeno nešto što determiniše dalju primenu. Postoji ispravnost primene čije važenje prethodi upotrebi, odnosno lingvistički izraz se pri-

2 Upor. Wittgenstein 1980: § 218: “Odakle ta pomisao da je započeti red vidljivi deo tračnica nevidljivo postavljenih u beskraj? Pa, umesto pravila, mogli bismo zamisliti tračnice. A neograničenoj primeni pravila odgovaraju beskrajno duge tračnice.”

3 Wright 1980: 216

4 Upor. Wright 1980: 21

menjuje prema uzorku koji je nezavisan od osoba koje se njime služe. Izrazi dobijaju značenje takvo kakvo jeste nezavisno od rasuđivanja ili ispitivanja, pošto je ovo značenje u njima već utvrđeno i unapred determinisano. Slika koju Vitgenštajn koristi, kao što je poznato, jeste slika “tračnica koje vode u beskonačnost”, što znači istovetnost primene pravila u svim budućim slučajevima. Mi, međutim, uvek imamo pred sobom samo uzorak, deo tračnica iz kojeg ne možemo da zaključimo dokle će se tračnice protezati. Kada odbacuje ideju unutrašnjeg mentalnog mehanizma koji bi determinisao upotrebu i fiksirao značenja, kao i koncepciju platonističkih rigidnih svojstava izraza, takvih koji poseduju ispravnost nezavisno od istraživanja, Vitgenštajn, prema Rajtu, dovodi u pitanje determinisanost upotrebe kao takve.

Iz ovoga bi se moglo pogrešno zaključiti da, pošto je neophodno da se jaz između partikularnih slučajeva ili primera koji su pred nama i buduće upotrebe premosti, subjektu jedino preostaje da postupa prema svojoj intepretaciji uzorka, pri čemu je potrebno da bude konsekventan toj upotrebi. Ceo uzorak na taj način postaje “idioletičan”: subjekt poseduje obrazac koji ga upućuje na način na koji treba u sledećim slučajevima da upotrebi dati izraz, nastavi matematički niz ili nešto podrazumeva pod nekim pojmom. Očigledan problem ovoga poimanja izrazio je Vitgenštajn u paragrafu 258 *Filozofskih istraživanja*, u kojem se kaže da bi u ovom slučaju nestala demarkacija između ispravne i neispravne upotrebe. Svaka primena određenog izraza koja je u skladu sa subjektivim razumevanjem prikladnosti trebalo bi da se smatra za ispravnu. Sve ono što se subjektu učini kao ispravno, ujedno bi i *bilo* ispravno. Pošto sâm subjekt na osnovu svoga individualnog razumevanja ne može da dosegne ispravnost u budućim slučajevima, svaki objektivitet značenja i jezičkih pravila obuhvata referencu na zajednicu, odnosno upotrebu koja je prihvaćena u njoj. Za samu zajednicu ne postoji dalji standard na osnovu kojeg bi se prosuđivala ispravnost upotrebe, stoga je ona sama sebi najviši autoritet (Wright 1980: 220.). Kada se subjektova primena izraza razlikuje od upotrebe koja je zajednički prihvaćena, tada smo u stanju da razlučimo ispravnu upotrebu od neispravne, a što zbog vlastite nekorigibilnosti ne može da se izvede pri idioletičkom sleđenju uzorka.

U krajnjem slučaju, oslanjanje na konstantnost, učestalost i postojanost obrazaca ponašanja koje uočavamo među članovima zajednice jedino je što nam je preostalo nakon eliminisanja idiosinkratičnog govora i mentalističke koncepcije značenja – značenja kao smeštenog u duhovni medijum. Rajtovo ispitivanje povlači skepsu u pogledu objektivnosti značenja, ispravnosti naših svakodnevnih predstava o lingvističkoj upotrebi, u kojima govornici, upotrebljavajući dati izraz, nešto podrazumevaju i pri čemu ih ovo podrazumevanje obavezuje na doslednost upotrebe. Ovo se, prema Mekdaelu, u minimalnoj meri razlikuje od otvorenog skepticizma u pogledu značenja, kakav nalazimo kod Kripkea.

Centralno mesto Vitgenštajnovih *Filozofskih istraživanja* u Kripkeovoj interpretaciji zauzima paragraf 201, koji ukazuje da “pravilo ne bi moglo da odredi način postupanja, budući da svaki način postupanja može da se dovede u vezu sa pravilom“ – na taj način nestaje demarkaciona linija između pravilnog i nepravilnog postupanja, što znači da o pravilnosti ne bismo mogli smisleno govoriti. Kripke zaključuje da prema Vitgenštajnovoj analizi sledi kako je pitanje (ne)moćnosti privatnog jezika i pitanje sleđenja pravila blisko povezano, da paradoksi kojima vodi postuliranje privatnog jezika (jezika koji bi u principu samo on mogao da razume) odgovaraju paradoksima u slučaju subjekta koji sledi neko pravilo ili pripisuje značenje izrazu. Ne postoji činjenica o subjektu koja bi garantovala pravilnost, odnosno ispravnost načina na koji bi subjekt trebao da postupa u skladu sa putokazom. Ni njegova prošla, ni aktuelna upotreba, ali ni njegova mentalna stanja i dispozicije, ne govore o tome da će subjekt slediti neko pravilo. Naime, dispozicije su konačne: da bi osoba mogla bezrezervno i u potpunosti da poznaje značenje ili buduću pravilnost u svim slučajevima, ona mora da raspoláže nadljudskim mentalnim sposobnostima. U jednostavnim slučajevima, kao što je primer sa putokazom, osoba bez razmišljanja otkriva da je to naznačeni pravac kretanja u određenom smeru i ona može biti u pravu kada tako postupa, no u složenim sistemima komunikacije, kakav je prirodni jezik sa mnoštvom znakova i bezbrojem njihovih kombinacija, mogućnosti tačne interpretacije su ograničene i tražile bi znanje o svim kombinacijama i njihovim upotrebama.

U potrazi za odgovorom na koji način je osoba u stanju da se pravilno orijentiše prema putokazu, u iskušenju smo da tražimo nešto što bi osobu vodilo da izabere pravo rešenje. No kada pretpostavimo da je ovo navođenje neka činjenica o našoj svesti, mi se uplićemo ili u *regressus* interpretacije – jer se pitamo šta znači ispravna interpretacija, što podrazumeva traganje za mentalnim sadržajem koji bi opravdao interpretaciju, a što opet zahteva novi sadržaj kao opravdanje prethodne interpretacije itd. – ili u grešku pozivanja na prošle primene, iskustvo, dispozicije, *qualia* i tome slično, dakle neki faktualni determinator na kojem bi se zasnivalo normativno postupanje. Prema Mekdauelu, Kripke smatra da bi, sa odbacivanjem faktualnosti koja bi određivala pravilnu upotrebu, jedina preostala mogućnost bila pozivanje na javna, zajednička pravila, odnosno na normiranost značenja koja je već prihvaćena kao validna. Kada se subjektova reakcija na putokaz posmatra izolovano, njegova dispozicija za kretanjem u određenom pravcu kao posledica vizualnog utiska određenih linija nacrtanih na metalnom znaku, kao i njegovo sećanje da je u prošlosti tumačio putokaz na određeni način, podložne su skeptikovim prigovorima da subjekt zapravo nema opravdanja za svoje tvrdnje da sledi pravilo. Osoba mora svoje akcije da posmatra u širem sklopu akcija drugih ljudi, odnosno mi njoj pripisujemo jezičke kompetencije samo kada one odgovaraju jezičkim kompetencijama zajednice. *Vice versa*, ukoliko reakcije osobe drastično odudaraju

od standarda koji su zajednički prihvaćeni, u tom slučaju ne postoji način na koji bi se njoj moglo pripisati svojstvo da sledi pravila.

Kritika Kripkea i Rajta

Kao što se može primetiti, Kripkeovo tumačenje ima dosta zajedničkih tačaka sa tumačenjem ranog Rajta. Oba vode ka “skeptičkom rešenju” pretpostavljajući da je Vitgenštajn, razobličujući platonizam, ujedno negirao da razumevanje značenja predstavlja zahvatanje nekog sadržaja koji sadrži ili ima “moć” da povlači razliku između postupanja i nepostupanja prema pravilu.⁵ Nasuprot ovim rešenjima koja inkliniraju ka semantičkom nihilizmu, Mekdauel smatra da namera Vitgenštajnovе kritike nije bila negacija egzistencije pravila i normativnosti značenja, nego poricanje da je kod pravila neophodna interpretacija kao neksus unutrašnjih mentalnih stanja sa spoljašnjim svetom. Poput brojnih kritičara Kripkea, Mekdauel naglašava da ovaj autor neopravdano parcijalizuje pojedine paragrafe *Filozofskih istraživanja*, zanemarujući određene važne Vitgenštajnovе odgovore na skeptički izazov.

Jedno od takvih rešenja predstavlja Vitgenštajnova eksplicitna tvrdnja da je, kada dolazi do paradoksa u kojem se svaki način postupanja može dovesti u sklad sa pravilom, reč o *nesporazumu*. Kripke, poput Rajta, ignoriše drugi pasus paragrafa 201 *Filozofskih istraživanja*, u kojem se skeptički paradoks razrešava kao konflikt proistekao iz poistovećivanja razumevanja sa interpretacijom: “Da je po sredi nesporazum vidi se već po tome što u tom toku misli dajemo jedno tumačenje za drugim; kao da nas svako umiruje bar za trenutak, sve dok ne pomislimo na tumačenje koje opet dolazi posle njega. Time, naime, pokazujemo da postoji shvatanje nekog pravila koje *nije tumačenje*, nego se od slučaja do slučaja primene ispoljava u onome što mi zovemo ‘slediti pravilo’ i ‘postupati njemu nasuprot’.” Paradoks iz prvog pasusa se prevazilazi time što se utvrđuje da postoji takvo zahvatanje pravila koje nije interpretacija. Drugi deo paragrafa 201 afirmiše “direktno rešenje” (straight solution) problema sledenja pravila, što ujedno predstavlja i odbacivanje skeptičkog argumenta.⁶ Do skeptičkog paradoksa se dolazi kada postoji jaz između instrukcije koju osoba dobija putem treninga ili učenja i primene pravila tj. jezičkog izraza, a koji treba da bude premošćen umetanjem posebnog i posebnog mentalnog sadržaja.

Stoga bi se moglo reći da interpretacionalizam preterano mentalizuje ono što bi se moglo svesti na rutinsko delanje: kada vozač dobije instrukciju da skrene desno,

5 Upor. McDowell 1998: 321

6 Upor. McDowell 1998: 67. U *Plavoj knjizi* Vitgenštajn tvrdi da je značenje ono što predstavlja poslednju interpretaciju, bez obzira što su znakovi podložni daljim interpretacijama (Wittgenstein 1958: 34).

a on nehotično skrene levo, njegovo uviđanje greške, koje se događa odjednom, ne predstavlja nikakvu interpretaciju reči ”skreni desno” (Wittgenstein 1980: § 506), kao da vozač u sebi namah predočava sliku jednog i drugog skretanja i upoređuje ih sa instrukcijom. S druge strane, Mekdauel upozorava i na tumačenje koje bi bilo preterano nementalističko, u kojem se objašnjenje svodi na deskripciju ponašanja, odnosno u kojem razumevanje počiva na prostim reakcijama kao rezultatima kauzalnog uslovljavanja našeg ponašanja – jedan od takvih opisa bila bi deskripcija moždanih procesa vozača u datom slučaju skretanja. Značenje i normativnost u ovom drugom slučaju sasvim iščezavaju (McDowell 1998: 276).

Da bi prevazišao ove krajnosti, Kripke pretpostavlja da Vitgenštajnu, nakon odbacivanja regressusa u interpretaciji s jedne, i bazičnog nivoa superčinjenice/superrigidne mašine s druge strane, ne preostaje ništa drugo nego da prihvati “skeptičko rešenje” u kojem se konstatuje fiktivnost značenja. No dok Kripke smatra da nema alternativnog rešenja problema razumevanja značenja i da skeptički argument i dalje važi, Mekdauelova je tvrdnja da Vitgenštajn uvođenjem zajedničke prakse razrešava skeptički paradoks.⁷ Vitgenštajnovu insistiranje na javnosti ima za cilj da odbaci razumevanje značenja kao interpretacije, a ne dokazivanje skeptičke teze (Kripke), niti dokazivanje nužnosti komunalne saglasnosti nakon što se ispostavilo da je idiolektičko razumevanje u kojem subjekt individualno zahvata značenje nemoguće (Rajt). Treće rešenje se otvara kada situiramo značenje u okvir komunalne prakse, kada kontekstuiramo pravila i postupanje prema njima unutar običaja i institucija, pri čemu bi ovo situiranje u zajedničkim praksama bilo bitno različito od komunalnog slaganja kao “hodanja ukorak” sa zajednicom.

Kripke-Rajtovo komunalno tumačenje se pokazuje kao neadekvatno i u slučaju kritike mogućnosti privatnog jezika. Oni autoritet subjekta u pogledu epistemičkog pristupa mentalnim stanjima zamenjuju autoritetom zajednice, dok je Vitgenštajnova analiza bila okrenuta ka naglašavanju suštinske razlike u jezičkim igrama, poput razlike između stavova o eksternim činjenicama i stavova o intencijama, osetima, opažajima, razumevanju i drugim mentalnim doživljajima. Najvećim delom, Vitgenštajnova se kritika odnosi na postuliranje čudnovatih nadčinjenica kao posebnih veza osobe sa njenim mentalnim stanjima (McDowell 1998: 292). Poput Bejkera (Gordon P. Baker) i Hakera (Peter M. S. Hacker), Mekdauel smatra da je meta Vitgenštajnovе kritike eksterna veza između unutrašnjih mentalnih stanja i jezika (kao i ponašanja), kao i između pravila i njegove primene.⁸ U Kripkeovoj i Rajtovoj interpretaciji postulira se upravo ovakva eksterna povezanost u vidu činjenice međusobnog podudaranja odgovora pojedinaca. Kripke i rani Rajt normativnu prirodu

7 Upor. McDowell 1998: 241-242.

8 Za Bejkerovu i Hakerovu kritiku komunalnog eksternalizma vidi, pre svega, njihovu knjigu *Skepticism, Rules, and Language*, koja je u celini posvećena kritici Kripkeovog tumačenja Vitgenštajna.

značenja zamenjuju deskripcijom aktuelne jezičke upotrebe koja postoji u zajednici. Time se jezik i razumevanje lišavaju značenja – tamo gde bi trebala da bude normativna obaveza proistekla iz ugovornosti i obavezivanja pri izricanju nekog govornog akta, ovi autori nalaze samo poklapanje sa već usvojenom upotrebom. Grubo rečeno, Kripke i Rajt ispravnost jezičkih značenja vide kao poklapanje naših izgovorenih zvukova sa izgovorenim zvukovima drugih osoba. Identifikovati i opisati neku stvar ispravno bilo bi istovetno sa iskazom “ona je takva-i-takva jer se većina govornika našeg jezika slaže u njenoj karakterizaciji”. S druge strane, Vitgenštajn na pojedinim mestima jasno govori o razlici semantičke normativnosti i konsenzusa. Postoji bitna razlika između tvrdnje “ovo je crveno” i “ova stvar se u našoj lingvističkoj zajednici označava terminom 'crveno””, pošto pojam saglasnosti ne ulazi u u smisao datog iskaza, odnosno nije deo date jezičke igre.⁹ Kada nas neko upita: “da li smo sigurni da su te ruže upravo crvene?” u slučaju kada ruže pred nama nazovemo crvenim, sigurnost i jednoznačnost sa kojom ja izvršavam ovaj govorni akt nazivanja predstavlja jednu od bazičnih sigurnosti sa kojima se susrećem u svom saopštenju sa svetom. Kada nazivam ili opisujem na ovaj način, ja dajem primer onoga što se smatra za nazivanje ili opisivanje, koji treba tretirati kao aršin u jezičkim igrama. Tako se isti jezički akt može posmatrati ujedno i kao deskripcija, i kao merilo ili postavljena norma na osnovu koje se pokazuje šta se smatra za adekvatni opis.¹⁰

Prema Mekdauelu, objašnjenje na koji je način moguće zahvatanje pravila Kripke i Rajt vide kao teoriju koja ovo zahvatanje treba da objasni ili rekonstruiše u ne-normativnim pojmovima. Ovi autori autonomiju značenja i pravila – odnosno tvrdnju da oni unutar sebe sadrže odredbu za upotrebu i sleđenje, postupanje u skladu sa njima – smatraju jednim vidom silovitog platonizma. Mekdauel, međutim, smatra da platonizam nastaje ukoliko se pretpostavi da su značenja i pravila sadržana “u medijumu misli”, koje je striktno odvojen od spoljašnjosti (McDowell 1998: 320). Postupanje prema pravilima i pripisivanje značenja jezičkim izrazima kao deo “prirodnog delanja” imaju određeni stepen autonomije u odnosu na prosuđivanja onih koji slede pravila. Autonomija normi omogućava da se procenjuju i postupci same zajednice, dok su kod ranog Rajta ovi postupci nešto iza čega “nema autoriteta, a stoga ni standarda koji bi im odgovali.” (Wright 1980: 220)

Zahvatanje značenja koje nije interepcija pokazuje se kao moguće kada se sleđenje pravila shvati kao praksa, i slepo ili automatsko pripisivanje značenja (kao reagovanje “bez razmišljanja”) moguće je upravo zato jer je ono deo određene prakse, deo regularnosti upotrebe date jezičke igre. Povezanost pravila i primene je

9 Vidi Wittgenstein 2007: § 428-431.

10 O ovakvim tipovima rečenica kao “šarki” oko kojih se okreću pojedine jezičke igre vidi Vitgenštajnov spis *O izvesnosti*. O delovima pojedinih jezičkih igara kao “primeru” ili “aršinu” vidi Wittgenstein 1980: § 131.

interna i normativna, jer se oslanja na etabliranu upotrebu znakova, na institucionalizovanu ili običajnosno prihvaćenu praksu.¹¹ Ja i druge osobe ne interpretiramo putokaz kada ga sledimo, nego prosto delamo na određeni način. Mi smo “istrenirani” da tako postupimo, ali tim obučavanjem mi smo ujedno inicirani u određeni običaj upotrebe, pri čemu ova iniciranost znači da smo naučili ili stekli sposobnost razlikovanja ispravne od neispravne upotrebe. Ukoliko to ne bi bilo slučaj, odnosno ukoliko osobe ne bi bile involvirane u jedno normativno polje, ispitivanje da li se pravilo sledi svelo bi se na registrovanje ogoljenog ponašanja, tako da bi se moglo dati objašnjenje sleđenja pravila koje bi bilo uzročno-posledično.¹²

Redukcionizam Kripkea i Rajta podrazumeva da je opis jezičkih sposobnosti moguće dati bez pozivanja na pojam značenja. Kripke-Rajtova koncepcija zajednicu predstavlja kao agregat pojedinaca čije se lingvističke manifestacije međusobno poklapaju (McDowell 1998: 252). To nas vraća na poznatu primedbu da regularnost u lingvističkim manifestacijama grupe pojedinaca podleže istim primedbama kao i regularnost ponašanja jedne individue.¹³ Ukoliko se za obrazac ponašanja pojedinca, opisan na ne-normativni način, ne može reći da odgovara pravilu, to se isto mora reći i za obrazac ponašanja više pojedinaca, bez obzira na poklapanje u reakcijama. Ranije smo naveli Rajtovu tvrdnju o stavovima i postupcima zajednice, za koje nema daljeg autoriteta, odnosno nezavisnog standarda na osnovu kojeg bi se ovi stavovi i postupci mogli prosuđivati. Kripkeovo je stanovište srodno ovome: “/.../ naše ovlaštenje da kažemo za svakog od nas da podrazumeva pod sabiranjem '+', jeste deo 'jezičke igre' koja podržava samu sebe, i to samo zbog sirove činjenice (brute fact) da se mi generalno slažemo.”¹⁴ Nasuprot tome, Mekdauel na nekoliko mesta ponavlja stav iz *Beležaka o osnovama matematike* o nužnoj normiranosti jezičkih igara: “Sleđenje u skladu sa pravilima je FUNDAMENTALNO za našu jezičku igru. Ono odlikuje to što mi nazivamo opis” (Wittgenstein 1959: VI-28).

11 Upor., između ostalog, Wittgenstein 1980: § 198 i 199.

12 Upor. Wittgenstein 1959: VI-43. U tom bi se slučaju ponovo pojavili isti problemi na koje, prema poznatoj Kripkeovoj kritici, nailazi dispozijsko objašnjenje. Koncepcija koja uspešnost sleđenja pravila posmatra preko bihevioralnih, bioloških, neuroloških, mentalnih i sl. dispozicija suočava se sa problemima normativnosti (razumevanje prošle i aktuelne upotrebe nam ne govori kako *treba* slediti pravilo ili upotrebljavati neki izraz), finitizma (iz ograničenih primera ne može se transponovati upotreba u novim slučajevima) i mogućnosti greške (mogu postojati dispozicije za grešku, odnosno greška može biti sistematska, kao što je to kod sklonosti onih koji uče strani jezik da pogrešno generalizuju prema obrascu njihovog maternjeg jezika).

13 Ovu kritiku su dali mnogi kritičari, između ostalih i Blackburn u tekstovima “Rule-Following and Moral Realism” i “The Individual Strikes Back”. Brojni autori, međutim, smatraju da ni sam Vitgenštajn ne uvida simetriju između pravilnosti postupanja pojedinca i postupanja cele grupe, odnosno da se teškoće u pogledu individualnog postupanja prema pravilima odnose i na kolektivno postupanje.

14 Kripke 1982: 97

Emfaza govori da je Vitgenštajnu stalo da istakne normativnu prirodu jezika. Na “bazičnom nivou”, kada opravdanje dospe do kraja i kada pravila sledimo “slepo”, mi jezička pravila i dalje upotrebljavamo prema određenim normativnim uzusima.¹⁵

Prema Mekdauelu, komunalno sleđenje – predstavljeno na način na koji ga zastupaju Kripke i rani Rajt – znači kopanje ispod “čvrste stene”, jer pretpostavlja da slaganje (odnosno podudaranje u reakcijama) agregata osoba leži ispod značenja, kao podležeće u normama.¹⁶ Sâmo slaganje nije regulisano ili vođeno pravilima, ono pravilima *prethodi*. Kao što se u standardnom semantičkom redukcionizmu značenje objašnjava mentalnim svojstvima pojedinca, u “komunalnom” redukcionizmu se “čvrsta stena” značenja pomera ka podudaranju reakcije sa reakcijom zajednice, odnosno ka nižem nivou od onog koji je po Vitgenštajnu fundamentalan, a to je nivo normativnog delanja pojedinaca. U redukcionističkoj slici pojedinci su neprozirni jedni drugima, stoje naspram sebe poput mehaničkih bića, oni registruju samo reakcije koje zatim međusobno upoređuju. Uvođenje u zajedničke prakse se, međutim, bitno razlikuje od “drila” ili nametanja pojedincima istovetnosti reaganvanja. Tek na ovom nivou učestvovanja u prihvaćenim, etabliranim i u najširem smislu reči institucionalizovanim praksama potrebno je uvesti pojam zajednice. Prema Mekdauelu, članstvo u zajednici, okolnost da delimo jedan jezik i imamo zajednička značenja, omogućuje da “naše misli budu dostupne drugima”, odnosno da u jeziku koji delimo sa drugima “čujemo značenja u rečima nekog drugog” (McDowell, 1998: 253). Mi razumevamo značenja koje drugi ljudi pripisuju izrazima ne zato jer opažamo njihove manifestacije u ponašanju i što ih prepoznajemo kao preklapajuće sa našima, nego što imamo “kapacitet za upoznavanje sa mislima drugih osoba” (McDowell, 1998: 253). Primenjivati značenje u budućim slučajevima pravilno ne znači kretati se po rigidnim tračnicama, u kojima se značenja po sebi protežu na buduće slučajeve. Vitgenštajnovu poimanje sleđenja pravila se suprotstavlja mišljenju da “značenja brinu sama o sebi”, odnosno da je uloga ljudske aktivnosti beznačajna: ono što navodi osobu da pripisuje određeno značenje nije superčinjenica ili automatizam pohranjen u samim pravilima, nego komunalna praksa. U ovoj praksi mi stičemo sposobnost reflektivnog znanja o mislima drugih, a time i znanje o tome kako druge osobe pripisuju značenja, a što formira i naše znanje o objektivitetu značenja. Za ovu potrebu nam ne može poslužiti individualna praksa, jer je u njoj ispravnost nerazlučiva od subjektivnog uverenja o opravdanosti upotrebe termina u određenom značenju.

15 Upor. Wittgenstein 1980: § 289

16 O *čvrstoj steni* pravila upor. Wittgenstein 1980: § 217: “Kako mogu da sledim jedno pravilo? – Ako se ovim ne istražuju uzroci, onda ono služi kao opravdanje što ja *tako* postupam prema pravilu.

Ako sam iscrpao razloge, stigao sam onda do čvrste stene i moj ašov odskače u stranu. Tada sam sklon da kažem: 'Ja postupam upravo tako.'”

Opravdanost Mekdauelove kritike

Vitgenštajnovno stanovište, koje proističe iz njegovog odbacivanja intepretacije kao medijatora razumevanja, glasi da nam je potrebna dijagnoza razloga zbog kojih smo dospeli u nedoumice izazvane “glavnom postavkom”. Prema Mekdauelu, razrešenje leži u odustajanju od supstancijalnih filozofskih pitanja, pošto Vitgenštajnov cilj nije pružanje zadovoljavajućeg odgovora na dobro postavljena pitanja o značenju, sleđenju pravila, znanju, razumevanju ili intencionalnosti, nego da upozori da ova pitanja počivaju na nesporazumima i da ukaže na karakter ovih nesporazuma: “Njegov je cilj da nas podseti da je prirodni fenomen, kao što je to ljudski život, uvek već oblikovan značenjem i razumevanjem.”¹⁷ Značenje i normativnost su, prema tome, “ono šta treba da bude prihvaćeno, ono što je dato” – životna forma (Wittgenstein 1980: II, 252). Ovo je značajan uvid, u onom obliku pri kojem se u “čvrstu stenu” i ljudske životne forme ubrajaju i značenja, normativnost i razumevanje kao “prirodni procesi”. U takvom smislu životne forme nisu normativno neutralni fakticitet, niti kao činjenice o individuumu, niti kao rezultat socijalnih interakcija. Delanje, tj. upotreba pravila “naslepo” o kojoj govori Vitgenštajn je normirana i kao takva deo je komunalne prakse, što znači da je u “slepoj” praksi prisutno razlikovanje između ispravnog i neispravnog, odnosno između ispravnog i onoga šta mi/nam se čini kao ispravno. Shvatanje životnih oblika kao “normativno opterećenih”, kao takvih koji neizbežno uključuju u svoj sadržaj normativno orijentisanje, predstavlja originalno tumačenje ovog pojma, koje odudara od tumačenja preovlađujućih u ranim kritikama Vitgenštajna, a koja su životne oblike prosuđivala u smislu fakticiteta kao one krajnje “datosti” koja “leži ispod” jezičkih igara.

Mekdauelovo insistiranje na komunalnoj praksi jeste, kako se čini, rafinirana varijanta Kripkeovog komunalnog sleđenja. Iz Kripke-Vitgenštajnovog stanovišta ne sledi da je odgovor koji svako daje pri problemu sabiranja po definiciji ispravan, nego da, ukoliko se svi slažu oko određenog odgovora, niko neće osećati potrebu da odgovor smatra pogrešnim.¹⁸ Ovo stanovište ne povlači da izraz dobija značenje putem saglasnosti sa zajednicom, odnosno da je kolektivna prihvaćenost garant i jedino merilo ispravnosti. Ukoliko postoji diskrepancija prihvaćene upotrebe sa novopredloženom, na pojedincu (ili grupi njih) je da pokaže zbog čega jedna prihvaćena praksa računanja nije plauzibilna. I dalje ne postoji činjenica, razlog ili standard koji bi anticipirajući ili pre prakse obezbeđivao ispravnost upotrebe izraza. Pojedinci dolaze do poklapajućih rezultata (do pripisivanja približno jednakih značenja, do sleđenja pravila na istovetan ili gotovo istovetan način) putem

17 McDowell 1998: 278. Upor. takode i McDowell 1998: 272

18 Upor. Kripke: 112

uvođenja u praksu tako što “prolaze kroz obuku”, bivaju “istrenirani” da postupaju na određeni način.¹⁹

Kripke bi verovatno potpisao stav da je slaganje u konkretnim rešenjima povezano sa slaganjem u procedurama, pri čemu bi bilo teško reći na koji se način komunalno slaganje ove vrste razlikuje od Mekdauelovog koncepta zajedničkih praksi. Do teškoća oko komunalnog slaganja dolazimo jedino ukoliko se sleđenje pravila zamisli preko mentalnih stanja, odnosno u ovom slučaju ukoliko se zajednica postulira kao subjekt ili superindividuum. Grupa ili kolektiv može da se tretira kao “izolovana i autarhična celina”, pri čemu bi se našla u položaju izolovanog individuuma kome će sve što se učini kao ispravno ujedno i biti ispravno. Ova teškoća se može izbeći ukoliko se pretpostavi da članovi grupe koriguju jedni druge i da se postignuta saglasnost neprestano podvrgava preispitivanju, a samim tim promenama i preoblikovanjima. Ovoj se poziciji, ipak, može uputiti primedba da je situacija sa intersubjektivnom korigibilnošću paralelna sa pojedincem koji reflektuje svoje prošle postupke i intencije i, sledstveno tome, ispravlja samog sebe. Prema Kripkeu, reč je o lošoj analogiji: “U krajnjoj liniji pojedinac može jednostavno da ima proste konfliktnu inklinaciju, a da krajnji ishod zavisi samo od njegove volje. Situacija nije analogna slučaju zajednice, u kojem distinktni pojedinci poseduju distinktnu i nezavisnu volju i gde, kada je neki pojedinac prihvaćen u zajednicu, drugi prosuđuju da mogu da računaju na njegove odgovore (...)” (Kripke 1982: 112) U sličnom smislu, kasni Rajt je sklon stanovištu da konsenzus povećava – bar kada je o bazičnim stavovima reč – istinolikost time, što pruža osnovu da su izbegnute greške pogrešnog razumevanja, perceptualne obmane i slično, ali konsenzus sam po sebi ne čini bazične sudove sasvim izvesnim. Pojedinac je u stanju da ukaže na ne-normalne uslove, na environmentalne ili fizičke anomalije koje su zajednicu dovele u zabludu (Wright 2001: 68-71). Selarsovim (Wilfrid Sellars) rečnikom izraženo, u zajednici je na delu “prostor razloga” u kojem se pojedinci nadopunjuju, koriguju, polemišu, uzajamno priznaju ili isključuju iz članstva. Zajednica u smislu nedeljive celine jeste samo zavodljiva metafora, u istom smislu u kojem je to govor o opštoj volji, kolektivnoj svesti, o duhu grupe ili o kolektivnom pamćenju, a što spada u primenjivanje individualno-psihološkog vokabulara na društvene fenomene. Čini se da je ovo kompatibilno sa samim Kripkeovim stanovištem, izloženim u prethodnom citatu, da grupu konstituiše interakcija između pojedinaca i da je ova interakcija bitno različita od intrasubjektivne refleksije i prosuđivanja osobe o samoj sebi i svojim psihološkim stanjima.

Ukoliko uzmemo u obzir Rajtovu razradu njegove prethodne interpretacije Vitgenštajna, kao i pomenutu Kripkeovu kritiku dispozicionalizma, Mekdauelova kritika, prema kojoj ovi autori sleđenje pravila, odnosno zahvatanje značenja izraza,

svode na poklapanje reakcija, čini se kao neumereno jaka.²⁰ Imajući u vidu prethodno izložene stavove, moglo bi se opravdano sumnjati u to da je Kripkeova i Rajtova osnovna intencija bila utemeljenje prednormativne osnove jezičkog postupanja u spoljašnjem poklapanju delanja, odnosno isticanje primitivnih reakcija, koje se nalaze ispod kamena-temeljca, kao nečeg što je podležeće i prethodeće značenju. Mekdauelu se, ipak, može priznati da je njegova koncepcija razrađenija u pogledu određenja normativnosti reakcija.

Mada ne govori puno o treningu i navikama, izgleda malo verovatno da je Kripke prevideo puni značaj prakse koji je sasvim eksplicitan u Vitgenštajnovom stavu da je “slediti pravilo praksa” (Wittgenstein 1980: § 202.). Delatnost kao što je, na primer, delatnost pripisivanja lingvističkih značenja, bi, prema celokupnoj poziciji i Mekdauela, i Kripkea, odgovarala komunalnoj praksi, takvoj koja je prihvaćena kao valjana od strane grupe osoba. Kripke naglašava da naša upotreba termina kao što su “pet” ili “crveno” ima značenje unutar jednog sistema aktivnosti zajednice.²¹ Neinferencijalnost sleđenja pravila, odnosno sleđenje pravila “naslepo” bez interpretacije i zaključivanja putem posrednih koraka, znači da ono proističe iz “treninga” ili “obučavanja” u jednoj zajednici, putem kojeg se stvara čovekova “druga priroda” sa svojim spontanim i (kvazi)prirodnim načinom reagovanja. U ovom se smislu obojica autora distanciraju od “individualističkog čitanja” Vitgenštajnovog koncepta prakse. I Mekdauelov, i Kripkeov Vitgenštajn poriču mogućnost neposrednog poznavanja pravila, privatnosti upotrebe i semantičke normativnosti kao individualno konstituisane.²²

Takođe, moglo bi se tvrditi da nije opravdana ni kritika prema kojoj Kripke i Rajt zapostavljaju Vitgenštajnovu primedbu – koja je prema Mekdauelu najbitnija – da razumevanje ne treba sa se tretira kao tumačenje (McDowell 1998: 261). Što se tiče Kripkea, a naročito kasnijeg Rajta, na brojnim mestima se tumačenje koncentriše upravo na ovu Vitgenštajnovu kritiku razumevanja kao interpretacije. “Glavna postavka”, prema kojoj razumevanje značenja podrazumeva prisustvo posredujućih mentalnih sadržaja u vidu interpretacija, jeste deo Kripkeovog “skeptičkog argumenta”, a isto tako i deo njegove interpretacije kritike mogućnosti privatnog jezika. Zastupanje “glavne postavke” vodi ka tome da je svaka buduća primena pravila

20 Mekdauelove primedbe se, prema tome, razlikuju od većine kritika Kripkeove interpretacije, koja se navodno zasniva na stanovištu antirealizma. Prema ovakvom stanovištu, koje sledi iz Kripkeovog radikalnog semantičkog normativizma, Kripkeov postupak eliminiše svaku mogućnost činjenica koje bi opravdale primenu pravila. Upor. o tome, između ostalog, Hohwy (2001); Zalabardo (1997); Wikforss (2001); Boghossian (1989). Mekdauelov prigovor bi bio da je Kripke svojim nedovoljnim prihvatanjem autonomnosti normi još uvek preterano dogmatičan.

21 Upor. Kripke, 1982: 81, kao i Kusch, 2006: 226.

22 Upor. Kusch, 2006: 227.

nepredvidiv “skok u tami”, jer se svaka intencija, svako značenje može interpretirati na bilo koji način.²³ S druge strane, Rajt govori da “Osnova jezika i svih na pravilima zasnovanih institucija (...) leži u primitivnim dispozicijama za slaganje u rasuđivanju i akcijama” (Wright 2001: 187-188), kao o neophodnosti “dispozicija za slaganje u bazičnim sudovima” (ibid.: 68), no on pri tome nema u vidu dispozicije kao prednormativne mentalne mehanizme. Ovaj takozvani semantički primitivizam pretpostavlja da su značenja entiteti *sui generis*, ireducibilni bilo na mentalne, bilo na bihejvioralne činjenice. Reč je o dispozicijama za saglasnost, koje se razlikuju od dispozicija koje ima Kripke u vidu u svojoj kritici, kao i od generičkih lingvističkih kompetencija, odnosno sintaksičko-semantičkih struktura jezika. Autonomija normi, protiv koje Rajt argumentuje, odnosi se na platonističku sliku transcendentnih pravila čija se primena “proteže u beskonačnost” i koja postoje nezavisno od istraživanja, odnosno od objašnjavanja i opravdavanja. Mekdauel verovatno ne bi ništa prigovarao ambicijama kritike ovakve koncepcije autonomije područja normativnosti. Dispozicije za saglasnost se mogu tretirati kao potencijal za normativno delanje, za učestvovanje u praksama pripisivanja značenja i sleđenja pravila, i u tom smislu bi manje-više reč bila o sporu na nivou terminologije.

Bez obzira na ova ograničenja, Mekdauelova kritika je, ipak, markirala neke bitne ranjive tačke Kripkeove i Rajtove interpretacije, kao i “vulgarno-komunalnog” čitanja Vitgenštajna uopšte. U svom ishodištu, ova je kritika pokazala da je grubo poklapanje reakcija u napetosti sa normativnošću značenja. Naglašavanjem inicijacije u zajedničku praksu Mekdauelov je pristup znatno suptilniji od pristupa dvojice kritikovanih autora kada insistira na stavu da je saglasnost, koju ima u vidu Vitgenštajn, pre svega saglasnost u procedurama i praksama, koja ne može da se iscrpi u eksternom odnosu poklapanja reakcija, nego se, pre svega, odnosi na norme koje su sastavni deo životnih formi. U prikazu Vitgenštajnovog negiranja platonizma i interpretacionizma postoji tendencija da se prihvati drugačija krajnost i da se značenje i postupanje saglasno pravilu predstavi posredstvom utemeljenja u “sirovoj činjenici” slaganja, od koje “nema višeg autoriteta”. Mekdauel je, bez obzira na pojedine interpretativne teškoće, opravdano pozvao na reviziju ovog gledišta.

Michal Sládeček

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

23 Upor., između brojnih pasaža koji govore o centralnosti interpretacije, Kripke 1982: 32, 54 – 55, i 107.

Literatura

- Baker, Gordon P. and Hacker, Peter M. S. (1984), *Skepticism, Rules and Language*, Oxford: Basil Blackwell.
- Boghossian, Paul A. (1989), „The Rule-Following Considerations”, *Mind* 98: No. 392, 507-549.
- Blackburn, Simon (1981), „Rule-Following and Moral Realism“, in: Holtzman, S.H. & Leich. Ch. M. (eds.) *Wittgenstein: To Follow a Rule*, London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul: 163-187.
- Blackburn, Simon (1984), „The Individual Strikes Back“, *Synthese* 58: 201-301.
- Hohwy, Jacob (2001), „Semantic Primitivism and Normativity“, *Ratio* XIV 1: 1-17.
- Kripke, Saul (1982), *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Oxford: Blackwell.
- Kusch, Martin (2006), *A Sceptical Guide to Meaning and Rules: Defending Kripke's Wittgenstein*, Chesham: Acumen.
- McDowell, John (1998), *Mind, Value, & Reality*, Cambridge, Massachusetts/London: Harvard University Press.
- Sládeček, Michal (2011), „Normativitet i fakticitet: Rajtova kritika Kripkeovog shvatanja pravila“, *Filozofija i društvo* XXII, 1: 103-122.
- Wikforss, Åsa M. (2001), „Semantic Normativity“, *Philosophical Studies* 102: 203-226.
- Wittgenstein, Ludwig (1958), *Blue and Brown Books*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig (1959), *Remarks on Foundations Of Mathematics*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig (1980), *Filozofska istraživanja*, Beograd: Nolit.
- Wittgenstein, Ludwig (1988), *O izvesnosti*, Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
- Wittgenstein, Ludwig (2007), *Listići*, Beograd: Fedon.
- Wright, Crispin (2001), *Rails to Infinity: Essays on Themes from Wittgenstein's Philosophical Investigations*, Cambridge, Massachusetts/London: Harvard University Press.
- Wright, Crispin (1980), *Wittgenstein on the Foundations of Mathematics*, London: Duckworth.
- Zalabardo, Jose L. (1997), „Kripke's Normativity Argument“, *Canadian Journal of Philosophy* 27, No. 4: 467-488.

Michal Sládeček

What does the „Bedrock“ of Rules Consist of? McDowell on Kripke’s and Wright’s Interpretation of Wittgenstein

(Summary)

This text discusses McDowell’s position with regard to particular problems of Wittgenstein’s philosophy, primarily through his criticism of Saul Kripke’s and Crispin Wright’s interpretation of Wittgenstein’s understanding of rules. What these interpretations have in common are certain perspectives of the possibility of grasping rules, when the solution differs both from the explanation through interpretation and from the platonism of rules. According to McDowell, Kripke’s and Wright’s interpretation state that congruence of individuals and their behavior, that is, their use of language, comes before language norms and meanings. Normativity of linguistic rules is eliminated in this way, that is, it is compensated with description of current public use of language which basically does not follow Wittgenstein’s initial intention. Contrary to this, McDowell speaks about Wittgenstein’s emphasis placed on the autonomy of rules, as well as on the implicit normative basis of forms of life. The last part of the text considers justifiability of McDowell’s criticism of these two interpretations. It is also emphasized that beside the fact that particular objections referring to the importance of practice and interpretation are not sufficiently founded in writings of Kripke and Wright, there still is a significant criticism, which has substantially contributed to understanding Wittgenstein’s positions regarding rules and their practical basis.

KEY WORDS: Dispositions, Intepretation, Kripke, McDowell, Normativity, Rules, Wittgenstein, Wright.